

***Karel ende Elegast*. Lectorbegeleiding.**

Informatie voor de leerkracht

De korte ridderroman *Karel ende Elegast* is de meest gelezen Middelnederlandse tekst op middelbare scholen in Vlaanderen en Nederland. Het werk behoort bovendien tot de literaire canon, wat betekent dat het een van de teksten is die door het literaire veld in Vlaanderen als essentiële Nederlandstalige literatuur worden beschouwd.

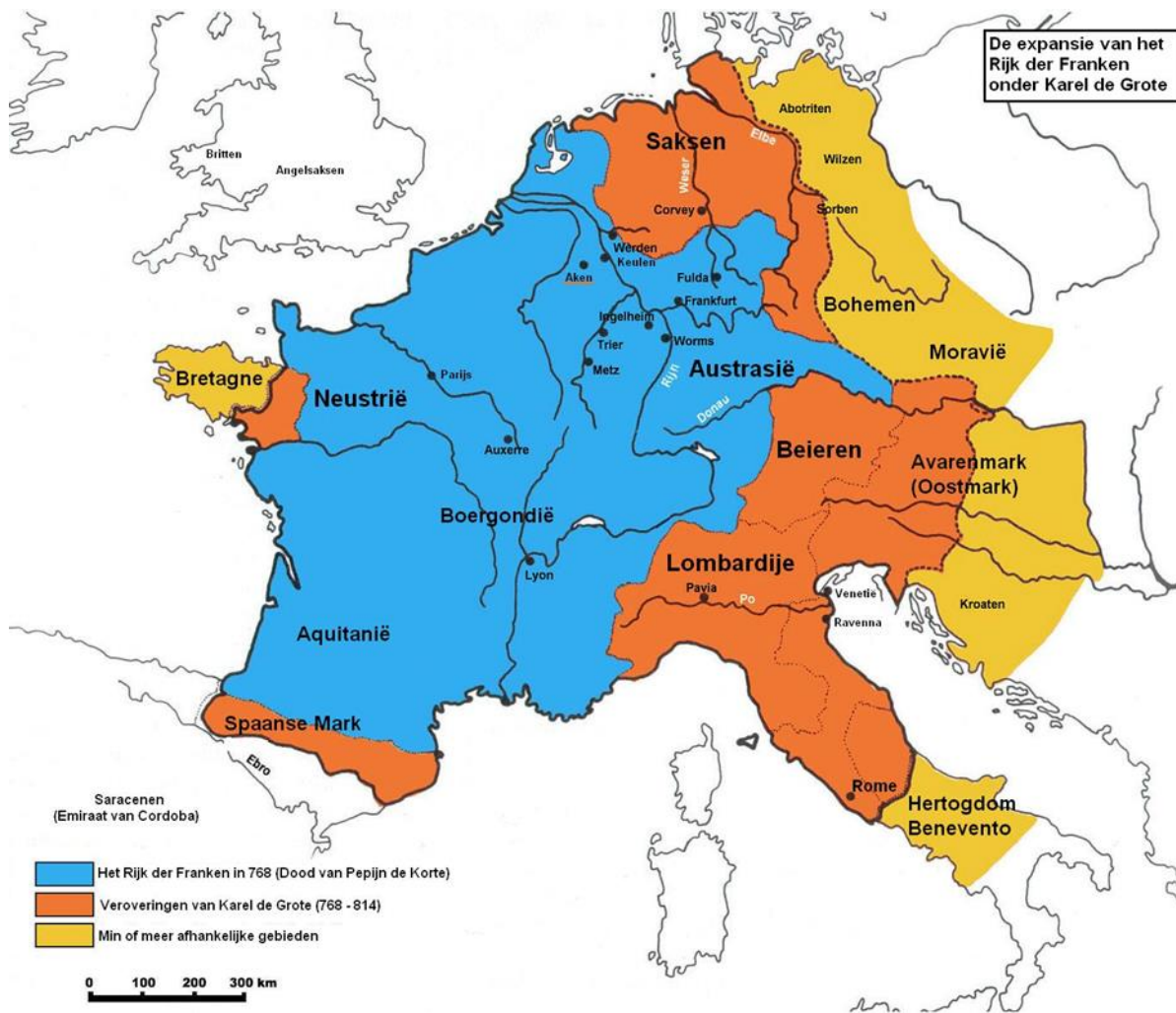
Dit leermiddel is bedoeld voor leerlingen die het verhaal vooraf gelezen hebben. Behalve vragen en opdrachten voor de leerlingen bevat het een document met achtergrondinformatie voor de leerkracht, dat de leerlingen ook achteraf zelf als correctiemodel kunnen gebruiken. Het leermiddel kan dus zowel gebruikt worden voor klassikaal onderwijs als voor zelfstudie en afstandsonderwijs.

1. De historische achtergrond

1.1. Karel de Grote

De historische feiten uit de achtste-negende eeuw

Karel de Grote moet een imponerende figuur zijn geweest: zowel zijn gestalte (hij was groot van postuur) als zijn daadkracht vallen op. Uit de beschrijvingen van zijn biograaf Einhard blijkt dat hij gevoel voor rechtvaardigheid had, nogal boers overkwam, maar intelligent en leergierig was. In zijn privéleven was hij inderdaad niet bijster vroom of dogmatisch. Hij sloot vijf huwelijken af, wat beslist in strijd was met de normen in zijn dagen. Tijdens zijn regeerperiode, van 768 tot 814, wist hij het Frankische rijk tot grote bloei te brengen. Illustere voorgangers als Clovis en Karel Martel hadden overigens reeds de weg voor hem gebaan. Karel de Grote breidde het Frankische gebied uit door de onderwerping van de Saksen, Langobarden, Moren, Beieren en Avaren. Hierdoor ging zijn rijk in omvang op het vroegere West-Romeinse keizerrijk lijken. Dit moeilijk bestuurbare rijk, samengesteld uit verschillende volkeren, had een gemeenschappelijke band nodig om de eenheid te bevorderen. Deze band vond hij in het christendom. Dit leidde echter wel tot vermenging van de

Illustratie: De expansie van het rijk der Franken onder Karel de Grote.

Bron: CC BY-SA 3.0

(https://nl.wikipedia.org/wiki/Karel_de_Grote#/media/Bestand:Frankenrijk.jpg)

Illustratie: Ruitersandbeeld uit het Louvre, zeer waarschijnlijk de meest waarheidsgetrouwe weergave van Karel de Grote.

Bron: (Publiek Domein)

https://nl.wikipedia.org/wiki/Karel_de_Grote#/media/Bestand:Charlemagne_Louvre_OA8260_n1.jpg

kerkelijke en de wereldlijke macht, waardoor de kerkelijke leiders een rol gingen spelen bij de uitoefening van de machtspolitiek. Daardoor is het begrijpelijk dat de onderworpen volkeren zich tot het katholicisme moesten bekeren. De voor Karel de Grote lastige Saksen waren dan ook pas echt overwonnen, toen hun opstandige leider Widukind zich in 785 liet dopen. De gemeenschappelijke belangen van Kerk en staat bleken ook uit het optreden van paus Leo III, die Karel de Grote in de kerstnacht van het jaar 800 min of meer onverwacht de keizerskroon op het hoofd drukte. Hiermee bevestigde hij de herleving van het West-Romeinse rijk, die overigens ook zichtbaar was in de economische en culturele bloei van het Frankische Rijk, later aangeduid als de Karolingische Renaissance. Het zal geen verbazing wekken dan de leider van een rijk met dergelijke allures in latere tijden tot de verbeelding bleef spreken. Toch moet het optreden van Karel de Grote ook zijn schaduwkanten hebben gehad. Zo hebben bv. de voortdurende oorlogsinspanningen ongetwijfeld veel van de bevolking gevraagd en stond Karel bekend voor zijn zondig gedrag.

Deze feiten hebben echter niet kunnen beletten, dat Karel de Grote in 1165 door de aartsbisschop van Keulen heilig werd verklaard. Die heiligverklaring werd niet goedgekeurd door de toenmalige paus, maar de Romeinse curie heeft er nooit bewaar tegen gemaakt, met als gevolg dat de verering van Karel de Grote als Zalige door de Katholieke Kerk werd getolereerd. De Evangelische Kerk in Duitsland heeft de gedenkdag van Karel de Grote op 28 januari wel officieel erkend.

Na zijn overlijden werd hij begraven in zijn eigen kapel te Aken, die de kern van de huidige kathedraal vormt. In 1215 werd het gebeente van Karel de Grote overgebracht in de vergulde Karelschrijn, die nog altijd in het koor van de dom van Aken staat. In de schatkamer van de dom bevinden zich nog meer voorwerpen die verbonden zijn met Karel de Grote. Het museum bevat overigens een van de belangrijkste en best bewaarde kerkschatten van Europa. Voor meer details zie:

https://nl.wikipedia.org/wiki/Schatkamer_van_de_Dom_van_Aken

Illustratie: Karelschrijn in de dom van Aken.

Bron: (Publiek Domein)

https://nl.wikipedia.org/wiki/Karel_de_Grote#/media/Bestand:Karlsschrein_front_side_left.jpg

De literaire fictie uit de twaalfde-dertiende eeuw

Na een periode van verval ten gevolge van interne verdeeldheid en aanvallen van buitenaf, komt West-Europa omstreeks de twaalfde eeuw in rustiger vaarwater. Er zijn echter nog steeds confrontaties met de wereld van de Islam, in de eerste plaats in Spanje, dat men op de Moren tracht te heroveren en verder ook door de kruistochten naar Palestina. In deze omstandigheden grijpt men terug naar de figuur van Karel de Grote. Dat is overduidelijk de beluisteren in de beroemd geworden oproep van paus Urbanus II in 1095 aan de christenen om de kruistocht te ondernemen. In die oproep wordt expliciet naar de dapperheid en de grootheid van Karel de Grote verwezen in zijn strijd tegen de heidenen. Het *Chanson de Roland*, vertaald in het Middelnederlands als het

Roelantslied, is gebaseerd op historische feiten uit 775, die plaatsvonden tijdens de inval van Karel de Grote in Spanje en zijn strijd tegen de islamitische wereld. Karel de Grote wordt in dit werk gebruikt als propagandamateriaal om de kruistochtgedachte te verspreiden. Daarnaast ontstaan er vanaf de twaalfde eeuw ook problemen met de feodaliteit. Steeds meer leenmannen worden ontrouw aan hun leenheer, waardoor het land in een chaos dreigt uiteen te vallen. Daarom ontstaan er ook teksten waarin de feodale intrige centraal staat: trouw en ontrouw, verraad, opstand en onderwerping. Die thema's zullen we onder meer aantreffen in *Karel ende Elegast*. Die feodale thematiek weerspiegelt de problemen uit de twaalfde en de dertiende eeuw, waarin de Franse vorsten permanent problemen hadden met hun leenmannen. Deze vorsten hadden dus belang bij verhalen waarin het gezag van de koning door de vazallen wordt erkend of door God zelf wordt bevestigd. Bovendien probeerden de Franse koningen hun gezag te legitimeren door te beweren dat ze rechtstreeks afstamden van de legendarische koning. De aanspraken op de erfenis van de troon van Karel de Grote kwamen overigens niet alleen bij de Franse koningen voor. Ook de Duitse keizers en de Brabantse hertogen presenteerden zich als de opvolgers van Karel de Grote. In hun spoor volgde veel later Napoleon. Vandaag de dag wordt Karel de Grote nog altijd beschouwd als de grondlegger (de 'vader') van Europa. Niet voor niets zijn de diensten van de Europese Unie in Brussel gevestigd in het Karel de Grote-gebouw. Op die manier wordt er een nieuwe mythe gecreëerd, waarbij zijn oorlogszuchtige politiek wordt verzwegen.

1.2. Feodaliteit

In de vroege middeleeuwen was het voor de machthebbers van groot belang om een aantal trouwe volgelingen om zich heen te verzamelen. Omgekeerd hadden die volgelingen belang bij de bescherming van een machtig heer. Om dit vast te leggen werd een verdrag gesloten tussen een heer en de zogenaamde vazallen (knechten). De heer bood de vazal bescherming aan en als tegenprestatie bood de vazal aan de heer zijn diensten aan. Aanvankelijk bestond die tegenprestatie uit militaire diensten. Omdat de vazallen niet allemaal door de vorst konden worden onderhouden, gaf men hun een stuk land in leen (feodum), zodat zij zelf hun uitrusting en levensonderhoud konden bekostigen. Zo ontstond het leenstelsel, dat gecombineerd werd met de vazalliteit. Dit geheel duiden we aan met de term feodaliteit. De vazallen verklaarden hun trouw aan de heer door hun handen met de palmen tegen

elkaar omhoog te houden. De heer legde daar zijn handen beschermend omheen en met dit gebaar deden de vazallen 'manschap' aan hun heer, d.w.z. dat ze zich aan hem onderwierpen als leenman. Dit was een ceremoniële aangelegenheid: na manschap aan de heer te hebben gedaan, zwoer de vazal de eed van trouw, die met een kus bezegeld werd. Daarna vond de 'belening' plaats, hetgeen werd uitgedrukt in de overhandiging van een kluit aarde, een vaan of een ander symbool. De vazal beloofde zijn heer 'met raad en daad' terzijde te staan. De 'daad' bestond veelal uit militaire diensten, soms uit financiële hulp. De 'raad' bestond uit het raadgeven tijdens de zittingen van het hof, waar ook recht werd gesproken. De leenmannen verzamelden op hun beurt weer vazallen om zich heen en schonken die voor verleende diensten ook weer een leen, waardoor het staatsgezag steeds meer versnipperde. Dit leidde tot veel conflicten, zowel tussen de koning en zijn leenmannen als tussen de leenmannen onderling. Op die manier ontstond een feodaal systeem van hiërarchisch geordende machtsverhoudingen in een feodale piramide, waarbij ieder zijn land als leen bezat. Ook van de koning, die de hoogstgeplaatste in deze machtspiramide was, werd gezegd dat hij zijn land in leen kreeg. Hij werd namelijk beschouwd als leenman van God, die de opperste leenheer werd genoemd. God had hem dus een stuk van de aarde in leen gegeven.

Koning Karel de Grote, die in 800 door de paus tot keizer was gekroond, was zo'n super leenheer, die ervan overtuigd was dat hij zijn gezag van God gekregen had. Om zijn reusachtig rijk te kunnen besturen, had hij het verdeeld in graafschappen, die geleid werden door plaatselijke edelen. Dat waren dus zijn vazallen. Maar Karel vond het nodig om die vazallen geregeld te bezoeken om na te gaan of alles in hun graafschap naar wens verliep. Daarvoor had hij overal kastelen gebouwd en reisde hij permanent van de ene naar de andere verblijfplaats. Daar hield hij dan geregeld hofdagen, waarop alle vazallen uit de omgeving uitgenodigd werden om hun eed van trouw te vernieuwen. Karel maakte van die gelegenheid ook gebruik om recht te spreken, waarbij zijn vazallen hem met raad en daad bijstonden. Daarna werd er ook feest gevierd.

Illustratie: Miniatuur met een afbeelding van een leenman die een hommage of leenhulde aflegt, met rechts de leenheer en links de leenman of vazal.

Bron: (Publiek Domein)

[https://nl.wikipedia.org/wiki/Hommage_\(Middeleeuwen\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Hommage_(Middeleeuwen))

2. Het genre

Karel ende Elegast behoort tot het genre van het 'chanson de geste' (een 'geste' is een geschiedkundige gebeurtenis). Rond de tijd van de eerste kruistocht (eind 11de eeuw) ontstaat in Frankrijk het epos in de volkstaal. Het zijn heroïsche verhalen in dichtvorm over werkelijk gebeurde feiten rond Karel de Grote, bestemd om gezongen of voorgedragen te worden. Vermoedelijk gaat het om een gezongen voordracht op een eenvoudige melodie, die steeds herhaald werd. In sommige van deze verhalen is duidelijk sprake van 'epische concentratie', d.w.z. dat historische feiten die in verband staan met andere Karolingische vorsten, zoals Karel de Kale of Karel Martel, of met nog andere koningen, allemaal aan Karel de Grote worden toegeschreven. Ook *Karel ende Elegast* zou gebaseerd kunnen zijn op historisch feiten uit het leven van Karel

de Grote. We weten dat er een aantal keren een aanslag op zijn leven werd beraamd en dat die aanslagen allemaal werden verijdeld.

Veel van deze verhalen worden in het Middelnederlands vertaald of bewerkt als 'Frankische yeesten' (yeeste = geste). Ze worden ook 'voorhoofse epiek' genoemd en ze worden gekenmerkt door de christelijk-militante kruistochtidee of de ontraadseling van een feodale problematiek met als thema's trouw en ontrouw aan de leenheer en verraad en opstand. De ridders verschijnen daarin als vrij brutale houwdegens, onstuimig en driftig, even mateloos in hun haatgevoelens als in hun offerbereidheid. In deze verhalen is er weinig plaats voor de vrouw en zeker niet voor romantiek en liefde. Die thematiek vinden we wel in de 'hoofse' ridderromans, waarin de band met de geschiedenis heel los is geworden. Maar terwijl in de Franse literatuur een duidelijke ontwikkeling bestaat van voorhoofse naar hoofse ridderepiek, zijn die beide genres in de Middelnederlandse literatuur van bij de aanvang al naast elkaar aanwezig.

Anders dan bij veel Middelnederlandse ridderromans het geval is, is *Karel ende Elegast* geen vertaling uit het Frans, maar een oorspronkelijk Middelnederlands werk uit het midden van de 13de eeuw met een eigen structuur en zingeving. De dichter maakte wel gebruik van motieven en personages uit de internationale verteltraditie van verhalen rond Karel de Grote.

3. Tekstbegeleiding

Bij de keuze van de vragen en opdrachten hebben we een afwisseling van moeilijkheidsgraad en denkniveau nagestreefd: kennis- en reproductievragen worden afgewisseld met analyse-, synthese- en evaluatievragen.

Proloog (v. 1-14)

- De proloog kondigt het genre aan en de aard van het verhaal. Om te beginnen is het een waarachtige geschiedenis die door een verteller aan een publiek wordt gepresenteerd. Maar ondanks het waarheidsgehalte is het een verhaal met een spanning tussen het wonderlijke en het waargebeurde. Overigens is de vertelstof niet zo nieuw. Maar dat hindert de verteller niet. Integendeel, de vertelkunst, daar komt het op aan. Ondanks de bekendheid van het verhaal, zal de verteller ons dus toch nog kunnen boeien door het wonderlijke en de waarheid verteltechnisch op een unieke manier te presenteren.

- Volgens Jozef Janssens bouwt de dichter in deze proloog met enkele rake trekken een verwachtingspatroon op. De combinatie van Karel met een sterk waarheidsgehalte verwijst naar het genre van de klassieke Karelverhalen (de 'chansons de geste'). We verwachten bovendien een Karel te zullen aantreffen op het hoogtepunt van zijn macht (tot keizer gekroond), omgeven door zijn vazallen en klaar om in Ingelheim (een van zijn bekende residenties) samen met zijn vazallen een feestelijke hofdag te vieren. Er kan hem niets meer overkomen, denken we.

Deel 1. De opdracht (v. 15- 271)

- Als Karel 's nachts door een engel wordt gewekt, dan verwachten we dat die hem de opdracht zal geven om tegen de ongelovigen in Spanje te gaan vechten of op kruistocht te gaan naar het Heilig Land. Dat zorgvuldig opgebouwd verwachtingspatroon wordt meteen al doorbroken door het bevel van de engel: uit stelen gaan. Dat is een bevel om zijn eigen wetten en de door God gewilde harmonie in Zijn schepping te doorbreken. Karel was immers als leenman van God verantwoordelijk voor de handhaving van de orde in zijn rijk. Nu wordt hij door God verplicht om zijn eigen wetten te overtreden en de door God gewilde orde te gaan verstoren. Dit goddelijk bevel gaat helemaal in tegen de normale gang van zaken. Het verhaal blijkt vanaf nu lijnrecht tegen het verwachtingspatroon in te gaan.
- De luisteraar kan de reacties van Karel, die de opdracht niet begrijpt en daarbij heel menselijk wordt voorgesteld, goed volgen. Als de engel de eerste keer verschijnt, denkt hij dat hij gedroomd heeft. Als de engel nogmaals verschijnt, raakt hij in paniek: twee is namelijk het getal van de duivel. Maar als de engel voor de derde keer verschijnt, beseft Karel plots dat het bevel echt van God komt en dat hij moet gehoorzamen. Drie was immers een heilig getal, nl het getal van de Heilige Drievuldigheid of de Goddelijke Drie-eenheid.
- Het gebed van Karel (v. 169-192) verwijst naar de grondslag van het Christelijk geloof: de zonde van Adam en Eva, de menswording van Christus en de verlossing van de erfzonde. Daarna herinnert hij God aan enkele mirakelen, die bedoeld zijn als verzoek om hem desnoods op miraculeuze wijze op zijn gevaarlijke tocht te beschermen. Karel blijkt echter niet erg Bijbelvast te zijn, want hij vertelt twee onwaarheden in

zijn gebed: het zijn de joden niet, maar wel de Romeinen die Christus gedood hebben en Christus heeft nooit stenen in brood veranderd. Hij werd in de woestijn wel door de duivel uitgedaagd om dat te doen, maar Hij weigerde.

- In zijn eerste reactie op de engel beweert Karel dat hij Galicië en Spanje 'eigenhandig' heeft veroverd (v. 73-75). Maar dat klopt niet. In Spanje heeft Karel juist zijn enige grote nederlaag geleden: de slag bij Roncevaux, die in het *Chanson de Roland* wordt bezongen. Het optreden van Karel de Grote in Spanje en de Jacobusverering in Galicië worden met elkaar verbonden in de *Codex Calixtinus* uit 1130. Daarin wordt verteld dat Karel 's nachts drie keer (!) wordt gewekt door Sint-Jacob, die hem vraagt om zijn graf in Compostela te gaan bevrijden uit de handen van de ongelovigen. Maar dat was een legende.

Illustratie: Karel de Grote ziet in een droom een weg van sterren aan de hemel die naar Galicië in Spanje loopt en Jacobus verschijnt met de boodschap dat Karel zijn graf moet gaan bevrijden uit de handen van de Saracenen. (Eigen foto)

Deel 2. De ontmoeting (v. 273-675)

- Dat Karel begint te piekeren als hij in het bos komt, is volgens Jozef Janssens niet toevallig. Voor de middeleeuwer is het woud namelijk de plaats bij uitstek voor bezinning en inzicht. Dat is ook psychologisch gemakkelijk te verklaren, omdat in het woud het uitzicht op wat verder ligt wordt verhinderd door de bomen. Het is dan ook geen toeval dat hier de innerlijke monoloog van Karel begint en dat Elegast in zijn gedachten tevoorschijn komt. Karel beseft nu dat hij dieven zoals Elegast veel te streng en zonder enig begrip voor hun situatie beoordeeld heeft.
- Karel denkt dat de zwarte ridder de duivel moet zijn, omdat hij geheel en al zwart is. Zwarte personen werden in de middeleeuwen gemakkelijk geassocieerd met de duivel, omdat men dacht dat die door het eeuwige hellevuur zwartgeblakerd waren.
- Elegast heeft aan Karel verteld dat hij bisschoppen, kanunniken, abten, monniken en pastoors besteelt. Dat maakt hem niet onsympathiek, omdat de geestelijkheid vaak verdacht werd van hypocrisie en bezitsdrang. Maar arme mensen, pelgrims en kooplieden spaart hij. Adelbrecht doet zich echter voor als een gewetenloze schurk, die zowel armen als rijken besteelt en kerken en kloosters leegrooft. Kerken en kloosters waren gewijde plaatsen: daaruit stelen werd beschouwd als heiligschennis en een zware zonde. Tegen kerkrovers werd in die tijd dan ook bijzonder streng opgetreden.

Deel 3. De diefstal (v. 676- 846)

- Een ploegijzer kon je wel gebruiken om een gat in een lemen muur te snijden of om vensters of koffers te forceren, maar niet om een burcht binnen te breken. Voor een stenen muur is een breekijzer of een koevoet veel handiger. Dat verklaart de reactie van Elegast, die meer en meer begint te twijfelen aan de inbrekerskunsten van zijn gezelschap.
- Het toverkruid is wellicht een restant van heidense rituelen uit de Germaanse tijd. Je kunt het natuurlijk ook beschouwen als een sprookjesmotief. Bovendien geeft het aan de verteller de gelegenheid om een komische situatie in te lassen.

Deel 4. De ontdekking van het verraad (v. 847-1049)

- De slaapkamerscène wordt vaak vermeld als voorbeeld in publicaties over vrouwenmishandeling in de middeleeuwen. Bovendien denkt men ook dat deze scène representatief is voor de rol van de vrouw in de 'voorhoofse' roman. Je zou daaruit immers kunnen concluderen dat het verhaal gaat over een primitieve samenleving, waarin het slaan van vrouwen heel normaal was. Maar dat klopt niet. Eggeric is een misdadiger en hij gedraagt zich kennelijk ook als zodanig in zijn huwelijk.

Deel 5. De beschuldiging van het verraad (v. 1050-1267)

- Als blijkt dat Eggeric en de zijnen wapens onder hun kleding hebben verborgen, is de situatie al meteen duidelijk. De vazallen van Karel de Grote waren immers verplicht om ongewapend naar een hofdag te komen. Eggeric geeft zich echter niet zomaar gewonnen en daarom stuurt Karel meteen een paar boden naar Elegast om hem op te roepen. Elegast is wat blij om voor de koning te kunnen getuigen en daarbij de nodige bewijzen te kunnen tonen.
- Het feit dat Karel zijn zuster uithuwelijkt aan Elegast, was niet ongebruikelijk. Huwelijken werden in de adellijke wereld meestal niet uit liefde gesloten, maar om economische en politieke redenen. Dat zelfs kinderen soms al heel vroeg werden uitgehuwelijkt, was algemeen gangbaar.

Deel 6. Het tweegevecht als godsoordeel (v. 1267-1402)

- Karel is ervan overtuigd dat dit tweegevecht als een godsoordeel zal functioneren, m.a.w. dat God ervoor zal zorgen dat degene die onschuldig is de overwinning zal behalen. Zo'n tweegevecht als godsoordeel was afkomstig uit de Germaanse tijd, maar het werd in de tijd van Karel de Grote in de officiële wetgeving opgenomen.
- Wegens het gerechtelijke duel moet Elegast van een even hoge rang zijn als Eggeric. Hij is dus ook een rechtstreekse vazal van de koning geweest, een hertog. Doordat hij voor de koning in het tijdperk treedt, wordt hij automatisch opnieuw hertog. Bovendien belooft de koning hem nu al, dat hij met zijn zuster zal kunnen trouwen.

Epiloog v. 1403-1404

- Dat Eggeric na zijn dood ook nog eens aan de galg wordt opgehangen, lijkt totaal overbodig te zijn. Maar volgens het middeleeuwse rechtssysteem moest alles volgens het boekje gebeuren. Op hoogverraad stond als straf ophanging en daarom moet het gedode lichaam van Eggeric opgehangen worden. Hubert Slings vergelijkt deze gang van zaken met het Amerikaanse rechtssysteem, waarin je bv. veroordeeld kunt worden tot een celstraf van honderden jaren of een dubbele doodstraf.

4. Vragen en opdrachten bij het hele verhaal

- De thematiek van het verhaal kan gevat worden in een aantal tegenstellingen: trouw tegenover ontrouw, recht en orde tegenover onrecht en wanorde, waarheid tegenover leugen en schijn tegenover werkelijkheid.

- We hebben in Karel ende Elegast te maken met een alwetende verteller, die duidelijk gebruik maakt van zijn verteltechniek om ons te boeien. De verteller laat ons voortdurend weten wat Karel denkt. Maar hij weet duidelijk meer en maakt ons dat duidelijk door auctoriale knipoogjes te geven. Hij kent Gods bedoelingen en deelt ons die ook al mee, bv. in v. 145-149. Hij brengt ons aan het lachen door zijn commentaar op de gebeurtenissen, bv. in v. 784. Volgens H. Vekeman is hier sprake een aantal verteltechnische procedés:

1. Drie samenhangende verteltechnieken: de techniek van de stille monoloog (de verteller laat ons weten wat een personage denkt), de commentaartechniek (de verteller geeft commentaar, omdat hij méér weet dan de personages) en de techniek van de dubbele lens (de verteller geeft een objectieve beschrijving en die beschrijving wordt gecontrasteerd met de subjectieve waarneming van Karel). Een voorbeeld van de laatstgenoemde techniek is het contrast tussen de 'duistere nacht' (v. 127 en v. 189, in de ogen van Karel) en de mededeling van de verteller dat het 'mooi en helder' weer was (v. 200-202). Deze techniek wordt hier duidelijk gebruikt om de gemoedstoestand van Karel te typeren. In dit geval gaat het om het de angst van Karel, die de werkelijkheid vertekent. Jozef Janssens spreekt in dit verband over 'knipoogjes van de verteller naar het publiek', maar je zou dit ook 'dramatische ironie' kunnen noemen. Daarvan is sprake wanneer het publiek

een kennisvoorsprong heeft op de personages, zoals in het geval van Karel die zich aan Elegast voorstelt als Adelbrecht en vervolgens voorstelt om koning Karel - zichzelf dus - te gaan beroven. Wanneer dit bij Elegast een groot protest uitlokt, weten zowel Karel als het publiek dat Elegast nog steeds trouw is aan zijn vroegere leenheer.

2. De techniek van de vertraagde opname: de ontmoeting tussen Karel en de Zwarte Ridder in het woud wordt heel filmisch beschreven, met afwisselend 'stille monologen' van beiden.

3. De techniek van de epische versnelling. Als Elegast zich bekend maakt, neemt het verhaal een duidelijke wending, maar de kennisachterstand van de personages tegenover de verteller en de toehoorders blijft bestaan. Elegast weet nog niet wat hij komt doen in deze verhaalwereld. Karel weet dat de ontmoeting met Elegast door God gewild is, maar hij weet nog niet waarom hij moet gaan stelen en welk doodsgevaar hem bedreigt.

- Karel is de hoofdfiguur, duidelijk een round character, want we komen steeds meer over hem te weten (mede dankzij de innerlijke monologen) en hij evolueert in het verhaal onder de invloed van de gebeurtenissen. Een evolutie die gaat van machtige vorst tot bange dief, van autoritaire keizer tot iemand die streng blijft, maar ook durft terug te komen op eerdere beslissingen en begrip toont voor een verbannen dief. We citeren graag Jozef Janssens in dit verband: 'Karel ende Elegast is in wezen het verhaal van de mens Karel. De mild-ironische manier waarop de eerbiedwaardige vorst door de verteller in zijn hemd wordt gezet en voorgesteld als de angstige, biddende, snoevende, sukkelende, ongeduldige, lachwekkende mens, is ronduit meesterlijk.'

- Elegast is zijn tegenspeler, die we zien evolueren in zijn denken over de koning. Vanaf het begin herkent Elegast Adelbrecht als een vreemdeling, die niet thuishoort in de wereld van de vogelvrij verklaarden. Hij denkt zelfs iemand van het hof te herkennen, die het op hem gemunt heeft. Hij beschouwt de grootspraak van Adelbrecht over diens brutale roofacties als opschepperij. Hij lacht hem openlijk uit als hij hem met het ploegijzer ziet manipuleren en doorziet het opgeblazen verhaal over het verloren breekijzer. Maar hij weet nog steeds niet wie die vreemde ridder is, die met zijn kostbare wapenuitrusting en zijn volkomen ongeloofwaardige praatjes middenin de nacht door het bos komt rijden. Volgens Alfred Kerkhoffs ontstaat daarover wel duidelijkheid op het moment dat Elegast de haan en de hond hoort zeggen dat de koning in de buurt is. De aanduiding dat die dieren Latijn spreken, geeft hem

daarover zekerheid, omdat het Latijn in de middeleeuwen gold als de taal van waarheid en autoriteit. Op deze plaats wordt volgens Kerkhoffs de identiteit van Adelbrecht voor Elegast helemaal duidelijk. Maar waarom zegt hij dat dan niet? De verklaring hiervoor is heel eenvoudig: Elegast weet nu zeker dat de koning voor hem staat, maar hij is verplicht om het spel voort te spelen, omdat hij denkt dat dit de beste houding is, wil hij ooit door de koning gerehabiliteerd worden.

- Eggeric is in alle opzichten de tegenpool van Elegast. Beiden zijn hertog , d.w.z. directe leenmannen van Karel de Grote. De eerste, die getrouwd is met de zus van Karel, is schijnbaar trouw, maar in werkelijkheid ontrouw. De tweede werd buiten de gemeenschap gesloten wegens misdaden, maar is in feite altijd trouw gebleven aan zijn koning. Dankzij de medewerking van God, de opperste leenman, zullen ze ook beiden weer 'op hun juiste plaats' gezet worden en zullen de orde en de harmonie in het rijk worden hersteld.

BIBLIOGRAFIE

1. Tekstuitgaven

G. Claassens (ed.), *Karel ende Elegast*. Amsterdam: AUP, 2002. (*Alfa-reeks*)

G. Claassens (ed.), *Karel ende Elegast*. In: *Voorbeeldig en vermakelijk vertellen*. Zeven Middelnederlandse verhalen. Leuven/Den Haag: Acco, 2018.

A.M. Duinhoven (ed.), *Karel ende Elegast*. Den Haag: Martinus Nijhoff, 1982.

A.M. Duinhoven (ed.), *Karel ende Elegast*. Het mooiste Nederlandse ridderverhaal uit de Middeleeuwen. Amsterdam: Uitgeverij Prometheus/Bert Bakker, 1998. (*Nederlandse Klassieken*)

J. Janssens (ed.), *Karel ende Elegast*. In: J. Janssens, *Ridderverhalen uit de Middeleeuwen*. Amsterdam/Brussel: Elsevier, 1979.

2. Vertalingen in hedendaags Nederlands

Karel ende Elegast. Tekst en vertaling door H. Adema. Leeuwarden: Taal & Teken, 1997.

Karel ende Elegast. Samengesteld door H. Slings. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1997. (*Tekst in context*)

Zie ook: <https://docplayer.nl/32977336-Karel-en-elegast-docentenhandleiding.html>

Karel ende Elegast. Het mooiste Nederlandse ridderverhaal uit de Middeleeuwen. Vertaald door K. Eykman. Bezorgd en ingeleid door A.M. Duinhoven. Amsterdam: Uitgeverij Prometheus/Bert Bakker, 1998. (*Nederlandse Klassieken*)

Karel Eykman leest hier zijn eigen vertaling voor van de volledige *Karel ende Elegast*:

https://dbnl.org/tekst/eykm001dlda01_v01/eykm001dlda01_v01_0001.php

Deze vertaling is ook op het internet te vinden als 'bulkboek online':

<https://bulkboek.online/bulkboek.online/wp-content/uploads/2020/05/1-Online-Karel-en-Elegast-2020.REVISED.pdf>

3. Over *Karel ende Elegast*

K. Aardse (red.), *Middeleeuwse ridderverhalen*. Amsterdam: Patty Voorsmit, 1987. (*Bulkboek*)

P. Bange, *Ridders in de middeleeuwen*. Het romantische ideaal en de rauwe werkelijkheid. Zutphen: Walburg Pers, 2019.

R. Bauer, *Karel de Grote*. Een keizer op de grens tussen twee werelden. Leuven: Davidsfonds, 2013.

E. van den Berg en B. Besamusca (red.), *De epische wereld*. Middelnederlandse Karelromans in wisselend perspectief. Muiderberg: Coutinho, 1992.

H. van Dijk, 'Karel de Grote', in: W.P. Gerritsen en A.G. van Melle (red.), *Van Aiol tot de Zwaanridder*. Personages uit de middeleeuwse verhaalkunst en hun voortleven in literatuur, theater en beeldende kunst. Nijmegen: SUN, 1993.

J. Janssens, *Dichter en publiek in creatief samenspel*. Over interpretatie van Middelnederlandse ridderromans. Leuven / Amersfoort: Acco, 1988.

J. Janssens, *De middeleeuwen zijn anders*. Cultuur en literatuur van de 12de tot de 15de eeuw. Leuven: Davidsfonds, 1993.

J. Janssens, *Vreemd vertrouwd*. De middeleeuwse mens en zijn ideeënwereld. Amsterdam: AUP, 2018.

A.G.H. Kerckhoffs, 'Kreatief vertelspel in de Karel ende Elegast'. In: *De Nieuwe Taalgids*, jaargang 66 (1973).

Zie:

https://www.dbnl.org/tekst/taa008197301_01/taa008197301_01_0049.php

H.W.J. Kroes, 'Karel ende Elegast en de 'meesterdief'-sprookjes'. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*. Jaargang 69-70 (1952).

Zie:

https://www.dbnl.org/tekst/tij003195201_01/tij003195201_01_0005.php

F. van Oostrom, *Stemmen op schrift*. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300. Amsterdam: Bert Bakker, 2006

R.E.V. Stuij, 'Rondom Karel de Grote'. In: R.E.V. Stuij (red), *Franse literatuur van de middeleeuwen*. Muiderberg: Coutinho, 1988.

H. Vekeman, 'De verhaaltechniek in *Karel ende Elegast*', in: *Spiegel der Letteren* 13 (1970-1971), p. 1-9.

Zie:

https://www.dbnl.org/tekst/veke002verh01_01/veke002verh01_01_0001.php

Websites

<https://moocmnl.kantl.be/karel-en-kruisvaartepiek/>

<https://litterairecanon.be/nl/werken/karel-ende-elegast>

<https://klara.be/de-canon-06-karel-ende-elegast-met-mike-kestemont-0>

<https://litterairecanon.be/nl/werken/media-elegast>

<https://www.literatuurgeschiedenis.org/teksten/karel-ende-elegast>

jan.uyttendaele@gmail.com